

Aspecte liturgice reglementate în *Pravila cea Mare* de la Târgoviște

Arhim. Vasile MIRON*

Keywords: canon law, public worship, liturgical rules, Great Codex of Târgoviște

Pravila cea Mare sau *Îndreptarea Legii* este o operă de codificare legislativă românească care cuprinde atât norme de drept canonic sau bisericesc, cât și dispoziții de drept civil, cu scop instructiv și educativ-moral.

Studiul nostru își propune să sublinieze numai acele norme și îndrumări canonice din textul Pravilei care se referă strict la administrarea Sfintelor Taine și ierurgii, la oficierea Sfintei Liturghii, precum și la lăcașul de cult și semnificația simbolico-mistică a obiectelor liturgice întrebunțate la săvârșirea serviciului divin.

Toate instrucțiunile și dispozițiile privitoare la cult și la noțiunile de practică liturgică expuse în Pravilă sunt fundamentate pe legislația canonica a Bisericii noastre Ortodoxe și pe comentariile și operele nomocanonice ale celor mai autorizați interpreți ai legilor civile și bisericesti, încât putem afirma cu toată certitudinea că prescripțiunile și îndrumările liturgice consemnate în această Pravilă sunt normative și călăuzitoare pentru sfinții slujitori ai sfintelor noastre altare.

Preliminarii

Biserica creștină este așezământul dumnezeiesc întemeiat de Mântuitorul nostru Iisus Hristos, prin jertfa și învierea Sa din morți (*Fapte* 20, 28; *1 Corinteni* 15, 17) pentru mântuirea oamenilor. Ca instituție divino-umană,

* Arhim. Vasile MIRON - conferențiar universitar doctor în cadrul Facultății de Teologie a Universității „Ovidius” din Constanța; email: vasile1960miron@yahoo.com.

ea nu a făcut abstracție de legile pământești în decursul celor două mii de ani de existență. Întreaga viață și lucrare a Bisericii se desfășoară pe teme- iurile dreptei credințe cuprinse în Revelație, în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradiție. Dar pe lângă normele religioase și morale transmise pe calea Revelației, Biserica face uz în organizarea și conducerea ei de o seamă de legi și rânduieli pe care le-a formulat în timp, însă acestora le-a imprimat un pronunțat caracter juridic. Normele și legile juridice inspirate și aplicate la mediul social și politic au fost assimilate și sincronizate cu caracterul religios și spiritual al Bisericii și adaptate nevoilor acesteia. Aceste nevoi mai puține la început, au devenit mai numeroase și mai complexe odată cu scurgerea timpului, fiind generate de modul și condițiile de viață ale credincioșilor în mijlocul cărora Biserica își îndeplinește misiunea. Biserica creștină, la începutul primelor veacuri ale erei noastre, și-a dus existența în mijlocul lumii păgâne din cadrul Imperiului Roman. Romanii aveau un cod de legi, fixat în scris după care se organizau și se conduceau.

De aceea, Biserica respecta cadrul politic al statului roman și recunoștea organizarea acestuia cu specific profan.

Biserica în acea vreme nu făcea altceva decât să adopte, pentru nevoie sale, o serie de legi din codul roman, pe care le aplica în spiritul ei și potrivit nevoilor ei religioase. Aceste norme juridice cu caracter bisericesc, expresie a învățăturii dogmatice și morale, au fost anorate în contextul istoric al epocii și sunt cunoscute sub denumirea de *canoane*, termen provenit de la cuvântul grecesc „κανών”, care înseamnă: normă, lege, regulă.

Domnul nostru Iisus Hristos, ținând cont de natura omului, a înzestrat Biserica cu mijloace harice și organizatorice adecvate spiritului ei duhovnicesc. El a știut mai bine decât putem noi aprecia, că, după căderea în păcat, omului nu-i sunt suficiente numai mijloacele religioase și morale pentru dobândirea mântuirii, căci societatea în mijlocul căreia își desfășoară viața și activitatea îl obligă să respecte legile civile și să-și însușească în mod necesar și mijloacele auxiliare juridice¹.

Din nevoi practice bisericești, daco-romanii și, mai târziu, românii încreștiniți utilizau pe lângă Sfânta Scriptură și cărțile de cult și colecțiile de

¹ Arhid. prof. dr. Ioan N. FLOCA, *Drept canonic ortodox. Legislație și Administrație Bisericească*, vol. I, Editura IBMBOR, București, 1990, p. 61.

legi și canoane după care s-a orientat Biserica în organizarea și funcționarea ei, ca instituție juridică. Nu putem concepe constituirea vieții bisericești fără baze canonice și fără elemente minime de legislație bisericească. „Acestea se găseau în codicii sau colecțiile de legiuiri sau canoane bisericești, care strângeau la un loc legile bisericești elaborate de Sfintele Sinoade Ecumenice și de sinoadele locale”². Chiliile mănăstirilor au adăpostit pe cei ce au scris „Letopisețele țării, cărțile de slujbă și Pravilele de judecată aduse de dincolo de Dunăre”³.

Acestea au servit ca sursă de inspirație în alcătuirea vechilor noastre pravile, în care specialiștii, la vremea respectivă, au sintetizat legislația canonica, armonizând-o și acomodând-o la specificul vieții noastre social-politice și religioase.

„Cuvântul «pravilă» este de origine slavă și nu are în această limbă bogăția de conținut și puterea de expresie pe care i-a dat-o geniul limbii poporului român. Cuvântul are mai multe corespondente: pravilo, zacon, lege, canon, nomocanon, canonar, legiuire etc. și exprimă cuprinsul acestora: este lege juridică, lege bisericească, lege divină, lege naturală, lege morală, este credință religioasă, este obicei sau datină juridică, este lege socială și general umană, este lege și bună rânduială internă de stat”⁴.

În alcătuirea pravilelor, sursele de informare ne arată că ele se întemeiau pe deciziile sfintelor canoane care fac parte integrantă din colecția oficială a Bisericii și apoi pe „nomocanoane” - acele colecții mixte de legi bisericești și legi de stat care se numesc „nomi” (νόμη), însă numai acele legi de stat al căror conținut era în strânsă concordanță cu doctrina Bisericii și care își găseau aplicabilitate în viața bisericească. În istoria noastră, cele dintâi pravile apar în secolele XIV – XV ca rod al legăturilor strânse cu popoarele slave. Ele au circulat sub formă de manuscrise, redactate mai întâi în limba slavă veche. Ulterior, apar și pravilele slavo-române manuscrise, ca apoi să înceapă tipărirea celor românești în secolul al XVI-lea.

² Arhid. prof. dr. Ioan N. FLOCA, „Legislația bisericească una și aceeași de o parte și de alta a Carpaților”, în: *Mitropolia Ardealului*, XX (1975), nr. 11-12, p. 847.

³ Șt. Gr. BERECHET, „Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecata mirenilor”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LVI (1938), nr. 11-12, p. 3.

⁴ Pr. prof. Liviu STAN, „Vechile noastre pravile”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXIV (1958), nr. 9-10, p. 745.

În anul 1652, apare sub lumina tiparului la Târgoviște, în timpul domniei lui Matei Basarab, „*Pravila Mare*” sau „*Pravila cea Mare*”, cunoscută și sub denumirea de „*Îndreptarea Legii lui Dumnezeu*”. I se spune „*cea Mare*”, pentru a se deosebi de „*Pravila cea Mică de la Govora*”, apărută în anul 1641, aceasta fiind mult mai redusă, ca întindere și ca importanță, în raport cu Pravila de la Târgoviște. I se spune „*Îndreptarea Legii*”, pentru că „are toată judecata arhierească și împărătească de toate vinele preoțești și mirenești”⁵, spune un mare canonist român.

Tipărirea „*Pravilei celei Mari*” a reprezentat un moment semnificativ și deosebit de important în istoria vechiului Drept românesc. Din momentul tipăririi acestei Pravile, în 1652 la Târgoviște, „cele două țări surori au avut aceeași lege și unitate juridică, iar această unitate juridică a țărilor noastre a fost înfăptuită cu 207 ani înaintea unității politice și a ținut 128 de ani, până la 1780, când Muntenia a fost înzestrată cu o lege nouă, Codul lui Alexandru Ipsilante”⁶.

Se poate spune că „*Îndreptarea Legii*” apare ca o necesitate stringentă a nevoilor juridice din Țara Românească și Moldova, pentru că în cele două țări, situația politico-economică și raporturile sociale erau similare.

Această Pravilă a constituit legea fundamentală și codicele oficial al celor trei provincii românești⁷, iar aplicabilitatea ei, atât în viața bisericească, cât și în cea de stat, s-a extins până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când a fost înlocuită de *Constituția* elaborată în timpul domnitorului Alexandru Ioan Cuza în anul 1862.

În cele ce urmează ne vom referi la câteva noțiuni liturgice enunțate în corpul pravilei, majoritatea dintre ele fiind legate de administrarea Sfintelor Taine și ierurgiei și de săvârșirea Sfintei Liturghii în conformitate cu tradiția canonică a Bisericii Ortodoxe.

I. Practici canonice legate de administrarea Sfintelor Taine

Biserica Ortodoxă acordă Sfintelor Taine o maximă importanță în planul mântuirii omului, ele fiind mijloace sfînțitoare sau lucrări sacramentale

⁵ Pr. prof. Liviu STAN, „Vechile noastre pravile”..., p. 756.

⁶ S.G. LONGINESCU, *Legi vechi românești și izvoarele lor*, București, 1912, vol. I, p. 15.

⁷ Pr. prof. dr. Valerian ȘESAN, *Curs de Drept bisericesc universal*, Cernăuți, 1942, p. 48.

văzute, prin care ni se împărtășește în chip nevăzut harul dumnezeiesc, condiția esențială a sfintirii și îndumnezeirii noastre (*Efeseni 2, 8-10*). Baza ontologică a tainelor Bisericii este credința că Dumnezeu poate lucra asupra creaturii în realitatea ei vizibilă. Esența tainei constă în unirea creaturii cu Dumnezeu, iar scopul acestei uniri este transfigurarea omului și a întregii creații.

Aceste Sfinte Taine sunt în număr de șapte, pentru că șapte sunt Darurile Duhului Sfânt pe care „*Pravila cea Mare*”, în glava 137, le menționează, aşa cum sunt consemnate ele în cartea profetului Isaia, adică: duhul înțelepciunii, duhul priceperii, duhul sfatului, duhul tăriei, duhul credinței, duhul blagosloveniei, duhul fricii de Dumnezeu (*Isaia 11, 1-2*).

1. Cea dintâi taină care face accesibilă participarea la viața dumnezească și prin care se realizează nașterea spirituală a omului în Hristos este Taina Sfântului Botez, supranumită „*ușa tainelor*” sau „*poarta de intrare în creștinism*”. În glava 195 este subliniată importanța Tainei Sfântului Botez și este redată însăși definiția tainei: „Sfântul Botez iaste naștere dumnezească și înnoire sufletului”⁸. Taina Botezului se săvârșește prin întreîta cufundare în numele Sfintei Treimi, preotul stând cu față spre răsărit atunci când îl cufundă în apă sfântă și rostește formula sacramentală: „Botează-se robul lui Dumnezeu (X) în numele Tatălui, Amin și al Fiului, Amin și al Sfântului Duh, Amin.” Ritualul oficierii Tainei Sfântului Botez este descris în textul glavelor 141-147.

În Pravilă se insistă asupra obligativității așezării preotului cu față spre răsărit și se specifică timpul potrivit administrării Botezului. Glava 143 precizează astfel, în acest sens: „Copilul, când îl botezi trebuie să caute cu față către răsărit, în chipul Domnului Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Căci când se răstigni, spre răsărit căuta, nu spre apus, și spre răsărit noi creștinii ne închinăm, fiindcă raiul spre răsărit s-a sădit. Deci, când va voi să zică blestemul și lepădăturile la copil, spre apus să stea și să zică, ca un loc ce iaste întunecat și groaznic... apusul închipuie întunericul, că de acolo ieșe întunericul. Iară răsăritul închipuie lumina, pentru că de la răsărit iaste lumina, adeca soarele; pentru aceia se cheamă răsăritul – lumină”⁹.

⁸ *Îndreptarea Legii*, Editura Pelerinul Român, Oradea, 2002, p. 287.

⁹ *Îndreptarea Legii...*, p. 231.

Cele trei afundări și cele trei scoateri din apa botezului simbolizează întruparea și învierea Domnului cea de-a treia zi, aşa cum se specifică în glava 146.

În Pravilă este redată și semnificația fiecărui act și gest ritual din cadrul slujbei. „Când botezi copilul – se spune în glava 141 – trebuie să aibă scăldătoare sau alt vas deosebi și cu trei lumânări aprinse, în chipul Sfintei Treimi. De aceea, când vrei să bagi untdelemnul în scăldătoare... atunci ia tu preote, din untdelemnul care iaste în vas, cu trei degete și unge copilul cruciș... căutând spre răsărit și tu și copilul, și-l botezi în trei afundături făcând semnul crucii, zicând aşa: botează-se robul lui Dumnezeu (cutare) întru numele Tatălui, Amin. Și-l pogori în scăldătoare și-l afunzi, adeca-l uzi de tot. Iată, aşa e afundarea cea întâi. De-acia iară stai puțintel drept ridicând și copilul, apoi iarăși îl pogori a doua oară în apă și-l uzi aşisderea zicând: și al Fiului, Amin. Iată, aşa e și a doua afundare. Și de-acia iară te ridici de stai drept și-l pogori a treia oară de-l afunzi aşisderea, zicând: și al Sfântului Duh, Amin. Iată aşa e și a treia afundare. De-acia îl iei de în scăldătoare și-l dai nașului și zici molitvele și faci toată slujba cum te învață rândul și tocmeala tipicului, și dai otpustul”¹⁰. Motivul pentru care se face botezul în numele Sfintei Treimi îl găsim precizat în glava 147: „Botezămu-ne în numele Tatălui, pentru că Sfinția Sa iaste începătura tuturor, într-al Fiului, pentru că iaste tocmitor ziditor, întru Sfântul Duh, pentru că iaste obârșitor tuturor, adeca obârșește și umple toate ... Drept aceaia, grăiaște apostolul: câți întru Hristos v-ați botezat, adeca închipuiesc Sfânta Treime, cum s-a zis mai sus. Deci, se cade celor ce se botează aşa să se boteze, cum a poruncit Domnul la Evanghelie apostolilor zicând: duceți-vă de propovăduiți în toate limbile, botezându-i în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”¹¹. Obligativitatea botezării prin cele trei afundări este arătată în glava 142: „Iară cine nu botează în trei afundări, ci întru una, aceluia să i se ia darul; pentru că zice să fie trei afundări și trei scoateri”¹².

Spre finalul Botezului, primitorul tainei este tuns, iar scutecele cele noi sunt însemnate cu semnul crucii: „Și-l tunde în cap cruciș ca și oaia când o însemnează stăpânul ca să se cunoască că oaia aceaia iaste a turmei lui

¹⁰ Îndreptarea Legii..., p. 230.

¹¹ Îndreptarea Legii..., p. 234.

¹² Îndreptarea Legii..., p. 230.

Hristos... iară scutecele carele se îmbracă de sunt albe și nouă, acelea închipuiesc cum că cel ce se botează se îmbracă cu noul om, adecă cu Hristos cel înnoit pre chipul celui ce l-au zidit, după Scriptură¹³, fapt precizat în glava 148. În legătură cu Botezul, el poate fi săvârșit în caz de necesitate și de către laici valid botezați, se spune în glava 153: „De se va afla cineva într-un loc pustiu, nefiind în vreme acolo preot și să nevoiască vreunul de întraceaia să moară nebotezat... trebuie să se boteze și de creștinii carii se vor afla acolo”¹⁴. Botezul ereticilor nu este recunoscut ca valid. În glava 115 se spune că „hirotonia ereticilor cleric nu face, nici botezul lor pe cine botează nu face creștin”¹⁵.

2. A doua Taină care se săvârșește în continuarea Botezului este Taina Mirungerii sau ungerii cu Sfântul și Marele Mir. Preotul face această ungere asupra celui ce a primit mai înainte Taina Botezului, după rânduială, începând de la cap, continuând la piept, la membrele superioare și inferioare, rostind formula: „Pecetea darului Sfântului Duh, Amin!”. În glava 146 se spune: „Așișdereea și botezații se ung cu Sfântul și Marele Mir pre trupul gol, iară cu duhul sufletul să sfîntește. Si întâi se unge la frunte pentru izbăvirea rușinii călcării lui Adam și ca să vază slava Domnului cu față descoperită, cum scrie. După aceea se unge cu Sfântul Mir la urechi, ca să audă sufletește dumnezeieștile și Sfintele Taine și dumnezeieștile cuvinte. De aicea, la nări, ca să mirosească cel botezat dumnezeiescu mir, mirosenia lui Hristos, și el a doua oară se naște. De aicea pre piept, ca îmbrăcându-se întru platoșa dreptății, să se bată vârtos și să stea împotriva vrăjmașului nostru drac nevăzut, carele se bate cu noi”¹⁶.

Pravila conține și amănunte referitoare la semnificația simbolico-mistică a ritului mirungerii. În glava 146 se spune că „Sfântul Mir, cu care se unge copilul peste tot trupul închipuie că se unge ca să fie gata spre sfintele patimi ca, pentru purtătorul de patimi Hristos, să se lupte cu puterile cele protivitoare și vrăjmașe și să omoare cu Botezul pre trupul acela carele se unge ca să învețe cu sufletul”¹⁷. Glava 149 „poruncește să ungă pre cei ce să botează cu

¹³ *Îndreptarea Legii...*, p. 234.

¹⁴ *Îndreptarea Legii...*, p. 238.

¹⁵ *Îndreptarea Legii...*, p. 205.

¹⁶ *Îndreptarea Legii...*, p. 233.

¹⁷ *Îndreptarea Legii...*, p. 232.

sfântul și marele mir, căci și aceasta se face cu rugă și să sfințește cu chemarea Sfântului Duh. Și pre căți îi ungi și-i sfințești, îi faci moșteni Sfântului Botez. Sfântul Mir are chipul și pecetea Împăratului”¹⁸.

Pravila oferă învățături și pentru cazul când cei ce s-au lepădat de credință, se întorc cu pocăință în sânul Bisericii Ortodoxe. Pravila sfătuiește „să-i citească molitvele de înșelăciune și de curăție în șapte zile, iară a opta să se speale și să se ungă cu sfântul mir, ca și cei ce să botează”¹⁹, așa cum se spune în glava 232. Tot în această glavă întâlnim două rugăciuni (molitfe) ce se citesc pentru cei ce se reîntorc la Ortodoxie.

3. Sfânta Taină a Spovedaniei este comentată în mai multe locuri în „*Pravila cea Mare*”, datorită importanței pe care o reprezintă ea în însănătoșirea vieții sufletești a credinciosilor. Și din „*Pravila cea Mare*” reiese că fără Taina Spovedaniei nu se poate administra Sfânta Împărtășanie. Glava 321 dispune ca toți „copiii de parte bărbătească după 14 ani să se spovedească la părinții duhovnici de păcatele lor, iară partea femeiască după 12 ani”²⁰, iar în glava 324 se spune că „Sfinții Părinți și alții învățători zic că după cum e mintea și înțelepciunea omului, așa se socotește, sau de 12 ani, sau de 12 înainte, pentru că vei afla copii de 12 ani care vor avea minte mai multă decât omul cela de 50 de ani... însă Dumnezeu nu socotește pre ceia ce fac păcate după anii carii îi au, ci după cum e mintea și înțelegerea omului”²¹.

Taina Spovedaniei se săvârșește numai în Biserică. „Pentru duhovnic, i se cade să aibă loc cinstiț și sfânt pentru cei ce i se spovedesc, și ce să zică către dânsii”²², se spune în glava 327. „*Pravila cea Mare*” precizează în glava 319 că „cel ce va să fie duhovnic trebuie să fie mai mare de patruzeci de ani”²³.

În Pravilă se specifică faptul că episcopul este cel ce are putere de la Dumnezeu să lege și sădezlege păcatele oamenilor. Preotul poate și el face acest lucru, numai după ce a primit o hirotesie specială de la episcop, în virtutea căreia poate lega și dezlega păcatele oamenilor. În acest sens, el primește „*o carte de duhovnicie*” numită și „*daltirie*”, al cărei conținut se rezumă la următorul text: „Smerenia noastră îți dă ție, cucernicului întru ieromonahi,

¹⁸ *Îndreptarea Legii...*, p. 235.

¹⁹ *Îndreptarea Legii...*, p. 432.

²⁰ *Îndreptarea Legii...*, p. 431.

²¹ *Îndreptarea Legii...*, p. 435.

²² *Îndreptarea Legii...*, p. 436.

²³ *Îndreptarea Legii...*, p. 430.

chir (N), slujba duhovniciei părintească, de care lucru și se cade să primești gândurile și lucrurile și tot felul de patime ale celor ce vor veni cătră tine la spovedanie”²⁴ (glava 404). Pentru preoții duhovnici, glava 317 recomandă o serie de sfaturi referitoare la măiestria și tactul pedagogic de care aceștia trebuie să dea dovedă în scaunul de spovedanie: „Așișderea să vază și viața cum petrec, și trăiesc în lume, ori rău, ori cu întreagă înțeleptie, și aşa să numere și să socotească canonul lor. Cei ce se pocăesc și își spun gândurile lor, să-i primiți adezlegă și a legă păcatele oamenilor”²⁵.

4. Cei cărora li s-au șters păcatele prin Taina Spovedaniei și au primit dezlegare de la duhovnic pentru a se cumeasca, sunt învrednicitori să primească Taina Sfintei Împărtășaniei. În Sfânta Împărtășanie sau Euharistie avem o prezență reală a Trupului și Sângelui Domnului nostru Iisus Hristos în fiecare părticică transubstanțiată din sfântul potir. Prefacerea elementelor de pâine și vin în Trupul și Sâangele Domnului are loc în timpul Sfintei Liturghii, în momentul rostirii epiclezei, adică a rugăciunii de invocare a Sfântului Duh pe care glava 164 o reproduce fragmentar: „Și fă această pâine: Cinstiștrul Trup a lui Hristos al Tău, Amin. Și ceea ce iaste în această cupă: Cinstiț Sânge a lui Hristos al Tău, Amin”²⁶. Se acordă o mare importanță condițiilor primirii Tainei Sfintei Împărtășanii, precum și categoriilor de credincioși cărora li s-a îngăduit să se împărtășească în anumite circumstanțe ale vieții și după o prealabilă pregătire duhovnicească, aspecte tratate în glavele: 9, 56, 60, 68, 72, 73, 74, 86, 96, 167, 168, 170, 208, 241, 327, 330, 372 etc.

5. Nunta sau Cununia are caracter de taină, iar binecuvântarea pentru căsătorie o primesc cei ce se însotesc după lege. La noi, la români, instituția căsătoriei intra în sfera atribuțiilor Bisericii și avea la bază consumțământul liber al părților exprimat în formă solemnă în fața preotului care binecuvântă însotirea mirilor prin Taina Cununiei²⁷. În „*Pravila cea Mare*” sunt expuse condițiile canonice pe care trebuie să le îndeplinească cei ce s-au înțeles să întemeieze o căsnicie cu binecuvântarea Bisericii, precum și impedimentele în baza cărora Biserica a interzis contractarea căsătoriei și sfîntirea legăturii naturale dintre soți. „Drept aceea trebuie să căutăm să vedem de va fi bine

²⁴ *Îndreptarea Legii...*, p. 553.

²⁵ *Îndreptarea Legii...*, p. 428.

²⁶ *Îndreptarea Legii...*, p. 251.

²⁷ *Istoria Dreptului Românesc* (coordonator Ioan CETERCHI), vol. I, București, 1980, pp. 506-516.

cum se cade, ce să zice să nu fie bărbatul de 50 de ani și femeia de 12 sau de 15, sau femeia de 50 și bărbatul de 20... nu se cade... să fie bărbatul bătrân și femeia Tânără, sau femeia bătrâna și bărbatul Tânăr, care lucru nu iaste numai cum nu se cade (normal), ci încă și rușine, doavadă (ocără), împutare și batjocură”²⁸, se spune în glava 198. Tot în această glavă se precizează că, din clipa în care „se cunună cu ea, atunci el o ia la casa lui și ea locuiește cu dânsul, adică sed amândoi intr-o casă”²⁹.

Impedimentele la căsătorie se găsesc menționate în glavele: 199-212. Taina Cununiei are ca trăsături caracteristice unitatea și indisolubilitatea, însă există și excepții cum ar fi cea admisă de Mântuitorul Hristos, și anume, adulterul, care distrugе fidelitatea și temelia morală a căsătoriei. Glavele 213-243 din Pravilă expun numeroase cazuri de divorț acceptate de Biserică. Este prevăzută desfacerea căsătoriei binecuvântată de Biserică numai în cazul morții fizice sau în situațiile comiterii morții morale. În glavele 213, 214, 215, 217, 218, 236, 412-417 sunt acceptate situațiile de divorț prin dovedirea infidelității conjugale a unuia dintre soți, dacă păcatul „nu s-a vindecat timp de cinci ani”, subliniază glava 233. Motiv de divorț este și părăsirea domiciliului conjugal cu o durată mai mare de cinci ani, se spune în glava 415. Moartea morală este și apartenența unuia dintre soți la o sectă religioasă, aşa cum reiese din glava 232. „Poruncește că de va lua bărbatul pravoslavnic femeie eretică, sau pravoslavnica femeie bărbat eretic, atunci să se despartă. Iară de se va suferi partea ereticului să se întoarcă de la eres, să se facă pravoslavnic, atunci să nu se despartă”³⁰.

Motiv de divorț este și acceptarea votului monahal a unuia dintre soți. Întâlnim această situație la glava 219. „Slobozeaște-se, adeca desparte-se bărbatul de femeia lui, sau femeia de bărbatul ei, când va să se facă călugăr sau călugăriță”³¹. În Pravilă este considerată doar nunta întâi „după lege”, celelalte fiind socotite în afara legii creștinești, normă inserată în glava 203: „Nunta cea de după lege, care se face cu fire, aceaia iaste bună, căci se apropiе omul de Dumnezeu pentru curățirea juniei și a feței”³².

²⁸ Îndreptarea Legii..., p. 290.

²⁹ Îndreptarea Legii..., p. 291.

³⁰ Îndreptarea Legii..., p. 326.

³¹ Îndreptarea Legii..., p. 321.

³² Îndreptarea Legii..., p. 301.

Referitor la a doua și a treia căsătorie, glava 205 spune că „nunta cea de două iaste lege, a două iaste ertare, a treia călcare de lege”³³. Pentru a patra căsătorie, glava 206 arată că este interzisă de lege: „Iară a patra nuntă au poruncit cu mintea de împreună și cu socoteala și judecata dumnezeiescului sobor al Sfinților Părinți că nicidcum să nu se facă”³⁴.

6. O atenție deosebită este acordată Tainei Hirotoniei. Preoții primesc de la arhiereu darul „să slujească Liturghie, să boteze și să blegăslovească nunta și altele asemănătoare acestora”³⁵, se spune în glava 38. Botezul și Hirotonia nu se pot repeta, consemnează glava 27. Preotul poate săvârși toate tainele și ierurgiile în afară de Taina Hirotoniei, pe care o săvârșește numai arhierul. Prin Taina Hirotoniei se conferă harul preoției într-una din cele trei trepte ierarhice: diacon, preot și episcop. Preotul este sluga lui Hristos, se spune în glava 56, și se cade să fie cinstit și respectat. Credincioșii se cade „să cinstească pre preoții lor, ca pe niște oameni ce au tocmeală îngerească”³⁶. Preotul este asemenea celor 70 de apostoli, iar episcopii asemenea celor 12, se spune în glava 70. „Preoții au darul celor șaptezeci de apostoli, iară arhiereii au al celor doisprezece”³⁷. Candidatul la preoție trebuie să aibă o viață curată și o moralitate ireproșabilă, iar vârsta pentru hirotonie este de 30 de ani pentru preot și 25 pentru diacon. Diaconii și preoții pot avea doar o singură căsătorie înainte de hirotonie. Ei nu au voie să aibă preocupări moderne și lumești, incompatibile cu viața și misiunea clericală: „Preotul de va fi vănatoriu sau prințătoriu de păsări, sau de va vrăji”³⁸ să fie înlăturat din preoție, se spune în glava 65. Nu îi este îngăduit să se ocupe de treburi negustorești. Canonul 6 al Sfinților Apostoli poruncește că „nici episcopii, nici preoții, nici diaconii, nici călugări nu au voie să se amestece în lucrurile mirenești”³⁹ și nici să se ocupe cu camăta. În glava 251 se precizează: „cine ia camătă, de va fi cleric și va avea dobândă nedreaptă și spurcată să o dea săracilor”⁴⁰. De asemenea, nu poate intra în

³³ Îndreptarea Legii..., p. 302.

³⁴ Îndreptarea Legii..., p. 304.

³⁵ Îndreptarea Legii..., p. 126.

³⁶ Îndreptarea Legii..., p. 150.

³⁷ Îndreptarea Legii..., p. 158.

³⁸ Îndreptarea Legii..., p. 156.

³⁹ Îndreptarea Legii..., p. 159.

⁴⁰ Îndreptarea Legii..., p. 397.

cârciumi, se spune în glava 91. „Clericul care se va arăta că merge la cârciumă să mănânce și să bea acolo, acela să se afurisească”⁴¹.

7. Cea de-a șaptea Taină a Bisericii este Sfântul Maslu, se spune în glava 137. În glava 66 sunt precizate condițiile pe care trebuie să le îndeplinească preotul atunci când oficiază această Sfântă Taină: „Iară Maslu singur nu poate să facă, de nu vor fi și alții preoți, pentru că Sfânta Scriptură zice să chemăm preoții bisericii și învață să nu chemăm numai unul... un singur preot nu poate să facă Maslu, ci tocmai șapte preoți trebuie să fie, iară nu mai puțini, iară de se va întâmpla numai să nu fie pre număr tocmai șapte preoți, atunci trei (preoți) tot să nu lipsească”⁴².

Materia Tainei întrebuințată la Sfântul Maslu este untdelemnul, considerat un simbol al îndurării divine și totodată un medicament, mijloc de însănătoșire, folosit în acest scop încă din vechime, „O asemenea practică, în împrejurări normale, este potrivit cuvântului lămurit al Sfântului Iacob, care ne îndeamnă să-i chemăm pe preoții bisericii, iar nu un singur preot”⁴³, se spune în glava 66.

II. Practici canonice legate de săvârșirea Sfintei Liturghii

Cea mai importantă slujbă a preotului este Sfânta Liturghie, înaintea oricărei Taine, pentru că este socotită „quintesența slujirii preoțești”, se spune în glava 27. „Liturghiei i se mai zice jertfa cea fără de sânge”⁴⁴, pentru că actualizează jertfa Mântuitorului de pe Golgota. Liturghia este săvârșită numai de către episcop împreună cu cel puțin un preot și un diacon. Preotul poate săvârși Liturghia singur numai după o pregătire temeinică și numai dacă probează o curăție morală impecabilă, idee dezbatută în glavele: 10, 41, 62 și 66. Liturghia este oficiată numai în biserică sfîntă, se spune în glava 136, folosindu-se în mod obligatoriu antimisul: „Care preot va sluji liturghia fără de antimis acela să facă metanii două sute, iară de va sluji în biserică netârnosită fără de antimis, să i se ia preoția”⁴⁵.

⁴¹ *Îndreptarea Legii...*, p. 178.

⁴² *Îndreptarea Legii...*, p. 156.

⁴³ *Îndreptarea Legii...*, p. 156.

⁴⁴ *Îndreptarea Legii...*, p. 118.

⁴⁵ *Îndreptarea Legii...*, p. 155.

În cuprinsul Pravilei este redat și tipicul în care este descrisă rânduiala Sfintei Liturghii.

De primirea Sfintei Împărtășanii se învrednicește numai clericii și credincioșii care s-au pregătit cu post și rugăciune și duc o viață curată și înfrânată. De asemenea, preotul poate fi răspunzător pentru cei ce mor neîmpărtășiți. „De va muri cineva neprinceștuit cu Dumnezeieștile Taine pentru lenea lui, unul ca acela să se canonisească: să se facă pentru dânsul Liturghii și milostenii”⁴⁶, se spune în glava 167. Dacă a murit cineva neîmpărtășit din vina preotului, acestuia să i se dea drept canon să-l pomenească la 24 de Sfinte Liturghii, menționează glava 167. În cazul în care „se va întâmpla cuiva să verse Sfintele mai înainte de Vohodul cel mare, atunci preotul este dator să facă a doua proscomidie”⁴⁷, spune glava 164. Se amintește în Pravilă, la glava 166, că „anafora s-a făcut să se dea într-acest chip, pentru că mai înainte vreme se priceștuiau oamenii făcătoarelor de viață Taine des, iară acum s-a depărtat sfinții (credincioșii) de Taina aceasta și să priceștuiesc o dată într-un an”⁴⁸.

III. Practici canonice legate de săvârșirea sfintelor ierurgii

În afară de cele șapte Sfinte Taine, în Biserică se mai săvârșesc o serie de slujbe și rugăciuni, numite cu termenul generic de „ierurgii”, prin care se binecuvintează omul și natura încunjurătoare. Cele mai des întâlnite în Pravilă sunt slujbele de înmormântare și pomenirile pentru răposați (glavele 378, 158-163), slujbele de sfințire a bisericii (glava 136) și molitfe pentru lăuze (glava 377). Legat de pomenirile pentru morți se consemnează faptul că „a treia zi merge îngerul cu dânsul, adecă cu acela suflet la ceriu și stă înaintea groaznicului scaun și se închină înaintea lui Dumnezeu. Pentru aceaia se face a treia zi Liturghie și pomană pentru cel mort... iară a noua zi merge să se închine lui Dumnezeu; pentru aceaia să fac Liturghii și pomeni a noua zi... și iarăși merge după 40 de zile de se închină lui Dumnezeu; pentru aceaia se fac Liturghii și pomeni în 40 de zile”⁴⁹.

⁴⁶ Îndreptarea Legii..., p. 253.

⁴⁷ Îndreptarea Legii..., p. 251.

⁴⁸ Îndreptarea Legii..., p. 252.

⁴⁹ Îndreptarea Legii..., p. 249.

Cea mai practicată ierurgie este sfeștania. Dacă într-o biserică nu s-a oficiat Sfânta Liturghie timp de 40 de zile, „nu poate preotul să facă Liturghie, să slujească într-însa de nu va face întâi o sfeștanie”⁵⁰. În legătură cu molitfa pentru lăuză, se spune în glava 377, „că femeia de se va întâmpla să nu-i treacă 40 zile să se curățească, atunci să i se citească molitva de curăție, dar să nu se priceștuiască”⁵¹.

Fântâna în care a căzut ceva necurat se sfințește prin stropirea cu aghiasmă mare, se spune în glava 379: „De va cădea șoarece sau altceva necurat în puț sau în altceva, adecă în undelemn sau în vin, atunci cine va mâncă dintr-însul trei zile să se depărteze de carne, să nu mănânce nici brânză, nici să se priceștuiască cu dumnezeștile taine în 7 zile”⁵².

Scopul ierurgilor este acela de a-l purifica pe omul credincios și natura în mijlocul căreia el trăiește (vietățile și lucrurile) și de a-l elibera de uneltele demonice și de influențele malefice. Pentru că păcatul primilor oameni a produs dezordinea, suferința, durerea, nefericirea și moartea este nevoie de această purificare a sufletului, a trupului, a naturii și a condițiilor de viață, pentru a se pregăti în felul acesta transfigurarea întregii creații și instaurarea unui „cer nou și pământ nou în care locuiește dreptatea potrivit făgăduinței Domnului” (*2 Petru 3, 13*).

IV. Dispoziții referitoare la locașul și obiectele de cult

În Pravilă se fac mențiuni legate de locașul bisericesc unde se oficiază sfintele slujbe, se fac referiri la cărțile de cult, la veșmintele liturgice și alte obiecte bisericești. În glava 139 se spune astfel: „Așa poruncesc: să fie afurisiți câți aștern haine prin biserici și fac mese, băuturi și mâncăruri înlăuntru; că în tot locul unde se cântă și se slăvește Dumnezeu și se slujește Prea Sfântul Trup al Domnului... și băuturi și mâncăruri într-însa nu se fac, ci numai psalmi, cântări, slavoslovii, Vecernii, litii adică rugi, Utrenii, Liturghii și cântări necurmate și neîncetate”⁵³.

În glava 64 se spune că acel preot „care va sluji Liturghie fără de antimis, acela să facă metanii două sute, iară de va sluji în biserică netârnosită fără de

⁵⁰ *Îndreptarea Legii...*, p. 226.

⁵¹ *Îndreptarea Legii...*, p. 517.

⁵² *Îndreptarea Legii...*, p. 521.

⁵³ *Îndreptarea Legii...*, p. 228.

antimis, să i se ia preoția”⁵⁴. Orice biserică trebuie să se zidească cu aprobarea arhierului locului (glava 116) și nimeni să nu zidească mănăstire fără voia arhierului. După construirea locașului de cult (bisericii), potrivit dispoziției glavei 138, „înlăuntrul în biserică târnosită, să nu îndrăznească cineva a îngropa trup de om, pentru că sînt acolo moaște ale mucenilor”⁵⁵.

Despre obiectele de cult întrebuințate la serviciul divin, cum ar fi: veșminte, sfinte vase, icoane și toate celelalte obiecte ce au fost sfintite odată cu locașul de cult, se amintește în mai multe glave din conținutul Pravilei. În glava 52 se spune că „stiharul care iaste în altar închipuiește strălucirea dumnezăieștii lumini... iară epitrahilul iaste în chipul pânzei, adeca a funiei cu care a fost legat Hristos de grumaz și tras să fie răstignit. Iară poasul (brâul) care se încinge iaste buna frumșete cu care a venit Hristos, Cel ce iaste încis cu puterea dumnezeirii. Iară rucavițele (mânecuțele) sînt legăturile cu carele-L legată de mâini când Îl duseră la arhierul Caiafa. Iară bedernița iaste pânza (fota) cu care ștearse Hristos picioarele ucenicilor când le spălă picioarele la Cina Joii mari. Sacosul iaste platoșa (mantia) pe care o purtară Hristos... iară engolpionul carele iaste tot cu cruci... acela închipuiaște slava a toată lumea și puterea cinstitei cruci... Iar omoforul care îl pune arhierul închipuiaște oaia cea pierdută... Iar totagul închipuiaște trestia cu care scrise mântuirea neamului omenesc... totagul se cheamă și totag de păstorit cu carele paște turma lui Hristos”⁵⁶. Semnificația obiectelor sfinte mai este explicată și în glavele: 53, 59, 56, 64, 102.

Concluzii

„Pravila cea Mare”, intitulată „Îndreptarea Legii”, apărută la Târgoviște, în anul 1652, este cea mai complexă și mai cuprinzătoare lege românească, a cărei întrebuințare „în tot spațiul românesc a depășit două sute de ani, fără a fi abrogată cumva, printr-o altă legiuire, până în zilele noastre”⁵⁷.

⁵⁴ *Îndreptarea Legii...*, p. 155.

⁵⁵ *Îndreptarea Legii...*, p. 227.

⁵⁶ *Îndreptarea Legii...*, pp. 144-145.

⁵⁷ Pr. Constantin DRĂGUȘIN, „Pravila cea Mare – Îndreptarea Legii 1652”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, an CXIX, 2001, nr. 1-6, p. 276.

Ea apare într-o epocă de Renaștere națională prin impunerea limbii române, ca limbă națională de drept în tot aparatul politic, social, economic, cultural, în locul limbii slavone. Pentru că în textul „*Pravilei celei Mari*” este inclusă și „*Pravila lui Vasile Lupu*”, tipărită la Iași în 1646, se poate spune că în anul 1652, cele două țări surori au avut aceeași lege, unitatea juridică fiind înfăptuită cu 207 ani înaintea unității politice.

Tipărirea „*Îndreptării Legii*” în limba română se datorează în mare măsură, oamenilor de cultură: domnitorului Matei Basarab, Mitropolitului Ștefan al Țării Românești, precum și celor doi călugări greci: Ignatie Petriș și Paisie Ligaridis – teologi vrednici, ce au reușit să realizeze acest mare monument juridic și cultural, „*Pravila cea Mare*”, un adevărat tezaur al legislației noastre civile și bisericești. Ea îmbină magistral spiritul legislației canonice cu obiceiul pământului sau „*dreptul țării*”. Cât privește structura conținutului, „*Îndreptarea Legii*” nu este o lucrare pur originală, ci o „*compilație*” reușită, alcătuită din nomocanoane și legi politico-bisericești cu influență bizantină.

În prefața ei, Mitropolitul Ștefan recomandă călduros fiilor săi duhovnicești lecturarea și cercetarea cu atenție a acestui prețios document, zicând: „Primiți-o ca o comoară împărătească plină de toate lucrurile scumpe, că veți afla întrânsa toate bunătățile care îndreptează sufletul, că întărește pe cei ce stau și pe cei căzuți nu-i lasă în ocaanie (nenorocire)... că macar dacă iaste cineva neîndreptat, de aicea, citind cu socotință și cu luare aminte, lesne se va îndrepta și întări”⁵⁸.

Utilitatea și actualitatea acestei Pravile a fost recunoscută totdeauna și în umanimitate de către clerici, ierarhi, dregători, domnitori și legislatori, care au luat-o ca ghid orientativ și punct de referință în soluționarea diverselor litigii, probleme sau nelămuririi de ordin socio-politic, cultic sau religios-moral.

Mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei a întocmit în anul 1853 un rezumat din această pravilă, structurându-l în șase capitole și intitulându-l *Manual de pravilă bisericească*⁵⁹, pentru a servi clericilor de toate vîrstele și treptele ierarhice, un îndreptar prețios și normativ în slujirea misiunii preoțești și în îndeplinirea cu succes a activității lor pastoral-misionare și administrativ-bisericești.

⁵⁸ Pr. Constantin DRĂGUȘIN, „*Pravila cea Mare...*”, p. 278.

⁵⁹ Pr. prof. dr. Valerian ȘESAN, *Curs de Drept bisericesc ...*, p. 48.

Referindu-se la valoarea incomensurabilă a acestei moșteniri sacre transmisă peste veacuri de iluștrii noștri înaintași – voievozi, ierarhi și cărturari –, canonistul Iorgu D. Ivan, spune în mod cert că pravila aceasta „constituie o amintire scumpă, reprezentând o fărâmă din trecutul nostru românesc”⁶⁰.

Summary: Liturgical aspects regulated in the Great Codex of Târgoviște

The canonical directions and provisions with regard to the correct celebration of the Holy Mysteries, hierurgies and Holy Liturgy, which are mentioned in the Great Codex of Târgoviște and which we have systematically presented in this study, are a synthesis of the canonical legislation and of the correct and objective interpretations formulated by the Byzantine canon makers concerning the liturgical ritual and practice according to which the sanctifying works are administrated in the Orthodox Church.

We have referred, in this present study, to the canonical directions and rules in connection with the conditions in which the sanctifying works within the divine cult are performed, namely: the performer and the receiver of the sanctifying works, the dwelling of cult, the holy objects and sacerdotal vestments for liturgical use etc.

All these precise conditions and rules of performing the liturgical rites of the Mysteries, the hierurgies and the Holy Liturgy, as well as some essential aspects connected to the symbolic importance and meaning of the acts of cult exposed in the Great Codex are based on the Creed of the Orthodox Church, on its canonical tradition and legislation and on its liturgical doctrine and practice. The Great Codex is the most complex and comprehensive code of church and state laws in use until the time of the Constitution of modern Romania; as for the canonical dispositions and rules having a liturgical character exposed in its content, they are everlastingly current and correcting for the clergymen and the faithful of our Church.

⁶⁰ Prof. Iorgu D. IVAN, „Pravila Mare de-a lungul vremii”, în: *Studii Teologice*, an X (1952), nr. 9-10, p. 608.